

DISSERTATIONES

A RESZTORATÍV IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI KONCEPCIÓ
ÉRVÉNYESÜLÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI BÜNTETŐÜGYEKBEN
– KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MEDIÁCIÓRA ÉS ANNAK
HAZAI SZABÁLYOZÁSÁRA

BÉRCES VIKTOR
doktorandusz (PPKE JÁK)

I. Bevezető gondolatok

Az állami büntetőhatalom gyakorlásának mikéntje és azzal párhuzamosan a kárhelyreálító igazságszolgáltatás lehetőségei a 19. század végétől kezdve¹ újra és folyamatosan foglalkoztatják a nemzetközi jogtudományt. Az 1920-as évektől ugyanis mindinkább teret nyer az a szemlélet, hogy – noha a büntetőjog alapvetően közjogi jellegű jogág, és a büntetőeljárás rendeltetése elsősorban az állam büntetőigényének érvényesítése – a bűncselekmények döntő többsége magánjogi érdekeket is sért. A második világháborút követően az áldozatvédelmi törekvések felerősödésével a sértettnek nyújtandó jóvátétel kérdése még inkább előtérbe került, manapság pedig már számos nemzetközi dokumentumban² egyenesen követelménnyé vált egyik altípusának, a mediációnak (tettes-áldozat egyezség) az egyes nemzeti jogrendszerekbe történő beépítése.³ Előjáróban azért megjegyzendő: az európai kontinens országában noha továbbra is a legalitás elve mentén folyik a büntetőeljárás, e princípium egyre gyakrabban háttérbe szorul bizonyos célszerűségi szempontok

¹ Ld. 1891-ben a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület Kongresszusán a következő megállapításokat teszik: a modern jog nem eléggé veszi figyelembe a sértett reparációs igényét, továbbá kisebb súlyú bűncselekmények esetében időt kellene biztosítani a bűncselekménnyel okozott kár jóvátételére. Végezetül, az elítéltek börtönkeresményét ilyen célra fel lehetne használni. PÓKA RITA: A jóvátétel eszközeinek megjelenése a hazai igazságszolgáltatásban. *Belügyi Szemle* 2006/3.

² Ld. az alábbi nemzetközi dokumentumokat: *A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak számára nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről szóló deklaráció* (ENSZ, 1985.); *Az áldozatok büntetőjogi és büntetőeljárás helyzetéről* (Európa Tanács ajánlása, 1985.); *Európa Tanács Miniszterek Bizottsága 19-es számú ajánlása a mediációról*.

³ Európában elsőként 1983-ban, az Egyesült Királyságban került sor a tettes-áldozat egyezség lehetőségének bevezetésére. GÖRGÉNYI ILONA: *Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben*. Budapest: HVG-ORAC, 2006, 48.

érdekében.⁴ A legfontosabb előkérdés persze elsősorban az, hogy a jog önmagában fejleszthető-e a jogalkalmazót arra, hogy adott esetben a büntető igény érvényesítésének kötelezettségéről lemondjon, és az elkövető általi jóvátétel teljesítésétől tegye függővé a büntetés kiszabásának mellőzését. Végeredményben ezt a jogalkotás már igenlően döntötte el, hiszen olyan eljárásjogi lehetőségek, mint a büntetés-végrehajtás felfüggesztése, a próbára bocsátás, a büntetés kiszabásának, illetőleg a vádemelés mellőzése, és a legutóbbi időkben a vádemelés elhalasztása egyaránt a legalitás áttörését jelentik.⁵

1.1. A megoldási módok sokasága és differenciáltsága, valamint a sértetti kompenzációt célzó egyezmények fokozatos bővülése felkeltette a nemzetközi és a hazai jogtudomány érdeklődését is. A témával való foglalatosság tehát semmiképp sem nevezhető új keletűnek, a vélemények tükrében azonban egységesnek sem. *A felfogásbeli eltérések* legmarkánsabb „frontvonala” a büntetés céljával kapcsolatos értelmezések között húzódik: mint ismeretes, a XX. században alapvetően három igazságszolgáltatási koncepció alakult ki: a *retributív*, mely a tetтарыныs, megtorló büntetés kiszabását tartja kívánatosnak; a *preventív*, amely szerint a büntetés fő célja az elkövető jövőbeni magatartásának befolyásolása; végezetül a *resztoratív (kárhelyreállító)*, amely szerint az igazságszolgáltatás fő feladata az áldozat kártalanítása, és a bűncselekmény előtti helyzet helyreállítása (emellett az elkövető rehabilitása, valamint a közösség bevonása az igazságszolgáltatásba).⁶ Ami az egyes igazságszolgáltatási koncepciók elfogadottságát illeti, a nemzetközi kriminálpolitikai szakirodalomban a szerzők alapvetően a retributív és a resztoratív szemlélet köré csoportosulnak. Az egyik irányzat tehát továbbra is a büntetőjogi fenyegetettség és a repressziót preferálja (azaz kevésbé fordít figyelmet a sértetti oldalra, és elkövetői oldalon a szabadságvesztés-büntetés minél szélesebb körben történő alkalmazását támogatja), a másik pedig ezzel szemben a sértettnek nyújtandó kárjótétel és az alternatív szankciók felé fordul, melynek keretében olyan megoldásokat javasol, mint a diverzió (elterelés), a különböző jóvátételi megoldások, a diszkrecionális vádemelés és a mediáció (tettes-áldozat egyezség).⁷

Ami a *resztoratív igazságszolgáltatás* fogalmát illeti, leszögezhető, hogy az idővel egyre inkább ún. „ernyő terminológiává”⁸ vált, ennél fogva számtalan kárhelyreállítási modellt magában foglal. Ehhez ugyanakkor azt is hozzá kell tenni, hogy a nemzetközi és

⁴ MOLNÁR GÁBOR: Mediáció a büntetőeljárásban. In SÁRINÉ DR. SIMKÓ ÁGNES (szerk.): *A mediáció*. Budapest: HVG-ORAC, 2006, 287–288.

⁵ Molnár Gábor ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy „a legalitás egyre fokozottabb terjedelmű áttörése ugyanakkor szinte mindenütt alkotmányos aggályokat vet fel. Az új diverziós szabályok ugyanis valójában olyan feladatokat adnak az ügyésznek, amelyeket a hagyományos szerepfelfogás a bírónak tart fenn. Ennek ellenére az ügyészek szerepe folyamatosan kiszélesedik, s az ügyész ma már számos esetben lemondhat a bűnüldözési érdek következetes végigviteléről. Az a tény, hogy a legalitás elvének áttörésével az ügyészekre hárul a bűnügyek lezárásának a feladata, nagymértékben tehermentesítheti a bíróságot.” MOLNÁR i. m. 287–288.

⁶ VIGH JÓZSEF: A kárhelyreállító (restoratív) igazságszolgáltatás. *Magyar Jog* 1998/6, 328.

⁷ HERKE CSONGOR: Mediáció, helyreállító igazságszolgáltatás és büntetőpolitika. *Belügyi Szemle* 2003/11–12, 7.

⁸ JOANNA SHAPLAND: Restorative Justice and Criminal Justice: Just responses to Crime? In ANDREW VON HIRSCH–JULIAN V. ROBERT–ANTHONY BOTTOMS–KENT ROASCH–MARA SCHIFF (eds.): *Restorative Justice and Criminal Justice*. Hart Publishing, 2003, 197.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 129.

magyar szakirodalomban manapság leginkább a *mediáció* kérdéskörével foglalkoznak.⁹ Ahogy *Görgényi Ilona* is megjegyzi: „A hazai szakirodalomban két évtizede jelennek meg cikkek a mediáció témakörében, s az idegen szó már nem hangzik idegenül.”¹⁰

1.2. Az egyre feltörekvő kárhelyreállító igazságszolgáltatási koncepció idővel más és más jelleget kezdett öltetni a befogadó államokban. *Martin Wright* szerint alapvetően három módozata alakult ki:¹¹ az ún. *tekintélyi modellben* a kárhelyreállítás oly módon történik, hogy a bíróságok és a tisztviselők megőrzik az ellenőrzést az eljárás felett, és végső soron ők hozzák meg a döntéseket még akkor is, ha ahhoz az áldozatok és az elkövetők beleegyezését is kéri. Ennek megfelelően a jóvátétel értelmezése nagyon szűk síkban mozog, és sokkal inkább az elkövető megbüntetésére koncentrálnak (a jóvátétel csak mellékes szempont). Egy másik angol szerző, *Straw* szerint ezen modellnek ugyan része a tettes-áldozat egyezség, de nem az dönti el, hogy milyen mértékű legyen a jóvátétel.¹² Végezetül *Launay és Murray* kifejezetten rámutat olyan esetekre, amikor a sértett és a terheltek megegyeztek a jóvátételben, de a bíróság tett-arányosságra hivatkozva megnövelte annak mértékét.¹³

A Wright szerinti megkülönböztetés következő típusa a *demokratikus helyreállító igazságszolgáltatási forma*, amelynek jellegzetessége, hogy a közösség által és egyzersmind a közösségért működik. Azaz, ebben a modellben nemcsak az áldozat, de a társadalom szempontjait is figyelembe veszik azáltal, hogy az emberek közvetlen részvételével funkcionál. A jóvátételről ennél fogva az elkövető és segítők, valamint a sértett és családja együttesen döntenek, ennél fogva nem is tekintik őket „diszfunkcionális tényezőnek.”¹⁴ E típusban tehát nemcsak a megegyezés eredményessége a fő szempont, hanem különös figyelmet fordítanak tettes és áldozata közti kommunikációs folyamatra is.

Végezetül, Wright szerint a resztoratív igazságszolgáltatás harmadik típusa az ún. *egyoldalú helyreállító igazságszolgáltatás*, amely ugyan nem büntetés jellegű, de vagy csak az áldozat, vagy csak az elkövető számára kíván előnyös helyzetet teremteni. (Ez utóbbi típus azonban a szerző álláspontja szerint célját többek között azért sem képes betölteni, mert nem segíti elő a két fél közötti kommunikációt.)¹⁵

⁹ Franciaországban a „mediation” terminológiát főszabály szerint a felnőttekre vonatkozó büntető igazságszolgáltatási rendszerben használják, míg a fiataloké esetében a „reparation” szóhasználat terjedt el. Németországban a „Täter-Opfer-Ausgleich” megjelölés, Ausztriában az „Aubergerichtlicher Tatausgleich” szóösszetétel a használatos. Az Egyesült Királyságban azonban, a mediációnak kissé tág meghatározást adva, a „restorative justice” kifejezést alkalmazzák. GÖRGÉNYI (2006) i. m. 130.

¹⁰ GÖRGÉNYI (2006) i. m. 130.

¹¹ MARTIN WRIGHT: Restorative Justice: for whose benefit? Victim-offender mediation in Europe. *Leuven University Press*, 2000, 9–38.; HERKE i. m. 8.

¹² JACK STRAW: Calling Young Offenders to Account: UK Applications of Restorative Justice. Speech at conference of Office of Public Management and Thames Valley Police, 29 Oct 1998.; HERKE i. m. 9.

¹³ G. LAUNAY–P. MURRAY: Victim-Offender Groups. In WRIGHT–GALAWAY: Mediation and Criminal Justice: Victims, Offenders and Community. London: Sage, 1989, 113–131.; HERKE i. m.

¹⁴ E. WEITEKAMP: The Paradigm of Restorative Justice: Potentials, possibilities and Pitfalls. Monsey: Criminal Justice Press, 1999, 115–126.; HERKE i. m. 8.

¹⁵ MARTIN WRIGHT: Restoring Respect for Justice. A Symposium. *Waterside Press*, Winchester, 1999.; HERKE i. m.

1.3. A kárhelyreállító igazságszolgáltatási koncepció formálódásában mindazonáltal „jelentős szerepet játszott és játszik még ma is a fennálló igazságszolgáltatási rendszer elégtelensége, hatástalansága és elöregedése. A XX. század közepén virágzó, az okságra, a treatmentre épülő preventív rendszert, amely jelentős mértékben kombinálódott a megtorló igazságszolgáltatással, az 1960-as, 70-es évektől kezdve súlyos kritikák érték és érik ma is. A bíróságok elsősorban arra a tényre irányultak és irányulnak, hogy a bűnelkövetőkkel való fokozott törődés nem hozta meg az elvárt hatást, mert nő a bűnözés és nő a visszaesők aránya, vagyis a dekriminalizáció, a depoenalizáció; a humánus eljárások igénye nem eredményezte a társadalmi normák, a társadalmi értékek fokozott tiszteletét (Wright–Galaway, 1989.; Nelken, 1994.)” – idézi jeles külföldi szerzők véleményét Vígh József egyik tanulmányában.¹⁶ Ez az igazságszolgáltatással szembeni elégedetlenség pedig reformgondolatokat ébresztett a szakemberekben, akik új – a szabadságvesztés büntetés hatástalanságára és az áldozat eljárásbeli pozíciójára egyaránt reflektáló – megoldásokat, egyszersmind hatékonyabb eszközöket kezdtek keresni.¹⁷

Az első jelentős XX. századi munka nemzetközi téren *Benjamin Mendelson*, jeruzsálemi ügyvéd 1947-ben Bukarestben rendezett pszichiátriai kongresszuson *A biopszicho- szociológia új távlatai: az áldozattan* címmel tartott előadása. A tanulmány – akárcsak a későbbiekben Hans von Hentig *A bűnöző és áldozata* című, 1948-ban kiadott könyve, vagy a magyar származású Stephen Schäfer professzor *The Victim and his Criminal* címet viselő, 1968-as publikációja – óriási visszhangot váltott ki a nemzetközi büntetőjogász-társadalom körében, hiszen az addigi szemlélethez képest teljesen más megközelítésbe helyezték a büntetőeljárás rendeltetését és azon belül a sértett szerepét.¹⁸

1.4. A hazai büntető jogtudományról elmondható, hogy már a XIX. század óta tudományos polémiák zajlanak a sértett érdekeinek intenzívebb büntetőjogi védelméről. *Angyal Pál* már ekkor a büntetési elméletek egyik típusának tekintette az ún. *elégtételi teóriát*, amelynek lényegi sajátossága, hogy a büntetés jogalapját és célját az elégtételben keresi.¹⁹ *Finkey Ferenc* szintén a büntetések közös céljának egyrészt az általános visszatartást, másrészt az államnak és a sértettnek nyújtott elégtételt, harmadrészt pedig a nevelést, az elítéltekre való erkölcsi ráhatást emelte ki.²⁰ Leszögezhető tehát: ezen ún. *kártérítési elmélet* képviselői az egyes büntettek kapcsán nemcsak anyagi, hanem eszmei kárt is láttak.²¹

Ami a jóvátétel mentesítő hatásának, mint járulékos jogkövetkezménynek a kiterjesztését illeti, a korabeli magyar jogirodalomban még nemigen láttak arra lehetőséget. Ahogy *Irk Albert* is kissé szkeptikusan fogalmazott: „Úgy látszik, a fejlődés irá-

¹⁶ VÍGH JÓZSEF (2003): A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében. <http://jesz.ajk.elte.hu/vigh14.html>

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ ANGYAL PÁL: A büntetőjog tankönyve. Budapest, 1909², I.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 59.

²⁰ GÖRGÉNYI (2006) i. m. 59.o.

²¹ KÖRÖSI SÁNDOR: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1879, 7–48.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 59.

nya a jóvátétel mentesítő hatályát nem fogja megrögzíteni [...] a klasszikus büntetési rendszer eltakarítására irányuló kriminálpolitikai küzdelem első lázas éveiben, mint igen sok intézmény, úgy a jóvátétel mentesítő hatályának kérdése sem részesült higgadt mérlegelésben.”²²

Hazánkban az áldozatvédelmi nívumok bevezetésére és a büntetési rendszer új szemléleti alapokon nyugvó reformjára csak jóval később, az 1989-es rendszerváltozás után nyílt meg az érdemi lehetőség, így a témával kapcsolatos szakirodalmi munkák is vártak magukra. A '90-es évek elején megjelenő publikációk közül feltétlenül ki kell emelnünk *Görgényi Iлона Kártalanítás vagy jóvátétel* c. tanulmányát,²³ amely már jól láthatóan a sértettre fókuszáló büntetőpolitikai szemlélet jegyében íródott. Ugyancsak említésre méltóak *Nacsády Péter Imre* ügyész 1995-ben és 1998-ban publikált tanulmányai, amelyek – mintegy a magyar szabályozásban bevezetendő tettes-áldozat egyezség előhírnökeként – a francia, illetőleg az amerikai mediáció lefolyásának körülményeit, annak előnyeit és visszásságait mutatják be.²⁴ A közvetítői eljárás hazai jogirodalmának fokozatos bővülésével számos szerző markáns véleményének adott hangot az intézménnyel kapcsolatban, melyek közül csak néhányat emelnék ki: *Györgyi Kálmán* szerint „a szankciórendszerben olyan elemeket kell elhelyezni, amelyek célja elsősorban a sértett kártalanítása. Ez azonban gyökeres büntetőpolitikai szemléletváltást igényel, és csak a megfelelő anyagi jogi és eljárásjogi intézmények összehangolt kialakításával érhető el.”²⁵ Egy másik, 1990-es évekbeli publikációjában annak a reményének ad hangot, hogy a XXI. századot olyan gondolat térhódítása jellemzi majd, amelyben nem elsősorban az elkövetett bűncselekmények megtorlása, hanem a bűncselekménnyel megbolygatott egyensúly helyreállítása kerül a hangsúlyos kérdések közé.²⁶

A mediáció előnyeire összpontosítva írja *Gönczöl Katalin*, hogy a tett-arányos büntetés nem egyformán sújtja a különböző elítélteket. A marasztaló ítéletekben a büntetőbírák nincsenek tekintettel az elkövetők közti különbségekre, és nem veszik figyelembe a reszocializációs szempontokat sem.²⁷

Említésre méltóak továbbá *Vigh József* korábbi publikációi, amelyekben részletesen elemzi a helyreállító igazságszolgáltatás tartalmi ismérveit, és annak négy fő jellemzőjét sorolja fel:

1. a felelősségre vonás célja az elkövető és az áldozat közti konfliktus feloldása és a megbontott társadalmi állapot helyreállítása; 2. a modell célja az elkövető

²² IRK ALBERT: A büntetőjog átalakulása. II. fejezet. Kolozsvár, 1915, 17.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 59.

²³ GÖRGÉNYI ILONA: Kártalanítás vagy jóvátétel. *Kriminológiai közlemények* 48. (1993)

²⁴ LD. NACSÁDY PÉTER IMRE: Mi is az a mediáció? *Magyar Jog* 1995/3.; ill. Uő: Az amerikai mediáció. *Magyar Jog*, 1998/5.

²⁵ GYÖRGYI KÁLMÁN: A büntetőpolitika és a büntetőjog fejlődési tendenciái. *Ügyészek lapja*, 1996/3. szám., 21.

²⁶ GYÖRGYI KÁLMÁN: A bűncselekmények áldozatainak emberi jogai a büntetőeljárársban. *Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára.* Budapest, 1999, 91.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 149.

²⁷ GÖNCZÖL KATALIN: Munkanélküliség, ünözés, büntetőpolitika a fejlett polgári demokráciákban. *Főiskolai Figyelő Plusz*, 1994/3, 321.; HERKE i. m. 8.

rehabilitálása és a társadalomba való visszafogadás; 3. a szankció kiszabására nem az elkövetett bűncselekmény megtorlása, hanem a bűnözés megelőzése, a minél zavaraltalanabb társadalmi együttműködés érdekében kerül sor; 4. fontos eleme az igazságszolgáltatás társadalmiasítására való törekvés (pl. felelősségre vonás társadalmi bíróság útján, munkahelyi fegyelmi eljárásban, mediációs eljárási keretben).²⁸

A resztoratív igazságszolgáltatási modell és azon belül különösen a mediáció hazai szakirodalma 1990 óta egyre bővül, amellyel kapcsolatosan külön ki kell emelni az *Országos Kriminológiai Intézet* munkatársainak publikációs tevékenységét. Összegezve tehát megállapítható, hogy „a bűnügyi tudományok képviselői közül sokan és egyre többen kívánnak részt venni az áldozatok jogainak, sérelmeinek orvoslásában, egy új, az áldozatok érdekeit is képviselő igazságszolgáltatási rendszer létrehozásában.”²⁹

II. A mediációról általában

Előljáróban úgy gondolom, hogy az alternatív vitarendezési módok alkalmazása mára már alapvető jogi gyakorlattá vált a modern országokban. Ahogy az ENSZ XI. Kongresszusán, 2005-ben elfogadott *bangkoki deklaráció* is jelzi, az áldozatvédelemmel kapcsolatos nemzetközi törekvések folyamatosak.³⁰ A resztoratív igazságszolgáltatási koncepció kapcsán nem lehet tehát azt mondani, hogy egy kriminálpolitikai szemléletváltás „pillanatnyi fellángolásáról” lenne szó.

2.1. Ami *konkrétan* a mediációt illeti, egyrészt valóban képes lehet majd arra, hogy megoldja az egyes eseteket, másrészt pozitív irányba befolyásolhatja a társadalom konfliktuskezelési kultúráját is. Ennek a konfliktuskezelésnek pedig helye kell legyen a büntetőügyekben, amennyiben az elkövető *nem számít visszaesőnek*, a sértett pedig *kifejezetten kívánja a tettesi megbánást, és a materiális és/vagy immateriális értelemben vett jóvátételt*. A mediáció büntetőügyekben történő alkalmazása – természetesen a megfelelő jogszabályi korlátozásokkal együtt – mindenféleképpen indokolt, mert valóban elősegítheti az elkövetői reszocializációt; lehetővé teszi a sértett anyagi természetű igényének – a polgári jogi eljárás keretében érvényesített igényekhez képest – gyorsabb megtérülését; a tettes és az áldozat személyes találkozása révén hatásosabban feloldja azokat a káros pszichés hatásokat, amelyek a sértettet érik. Egyúttal azonban lehetőséget ad arra is, hogy az elkövető szembesüljön cselekményének következményeivel és ezáltal őszinte megbánást tanúsítson.

²⁸ VIGH (1998) i.m.328.

²⁹ VIGH (2003) i. m. <http://jesz.ajk.elte.hu/vigh14.html>

³⁰ A deklaráció tervezete nyomatékosítja, hogy az áldozatok érdekeinek és az elkövetők rehabilitációjának biztosítása érdekében különösen fontos a resztoratív politikák, eljárások és programok további fejlesztése a szabadságvesztés káros hatásainak elkerülése, a büntetőbíróságok ügyterhének csökkentése és a resztoratív megközelítések büntető igazságszolgáltatási rendszerbe történő inkorporációjának elősegítése érdekében. Ld. Draft Bangkok Declaration Synergies and Responses: Strategic Alliances in Crime Prevention and Criminal Justice. Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Bangkok, 18–25 April 2005, /CONF. 203/L.5, point 32.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 61.

2.2. *Nem értek egyet azzal a véleménnyel, amely szerint büntetőügyekben alkalmazott mediáció automatikusan kockázatmentessé tenné a bűnözést.* Ahogy az igazságügyi statisztikai adatokkal is egyértelműen alátámasztható,³¹ a szabadságvesztés-büntetésnek csak csekély mértékű preventív ereje van, speciális és generális szinten egyaránt. Azaz, a bűnözést a szabadságvesztés-büntetés sem teszi „rizikófaktorra”. Akkor miért ne adhatná meg a törvényhozó és egyszersmind a társadalom azt a lehetőséget, hogy bizonyos esetekben a tettes és áldozata maguk oldják meg a konfliktust? Hiszen ez esetben nem megrögzött (ti. visszaeső) bűnözőkről van szó, másrészt a sértettek az esetek többségében – ha tudat alatt is – igenis igénylik a személyes interakciót.

2.3. Ami a jóvátétel természetét illeti, úgy gondolom, hogy az anyagi természetű és a sértettet kiengesztelő, immateriális értelemben vett jóvátétel *egyaránt tartalmi ismérve kell hogy legyen* a kompenzációnak.³² Ahogy a polgári jog különbséget tesz vagyoni és nem vagyoni kár között, úgy – kvázi annak analógiájára – a büntetőügyekben is meg kell különböztetnünk a sértettet ért tényleges anyagi kárt az őt ért káros pszichés hatásoktól (ld. mint nem vagyoni kár). A teljes körű jóvátétel csak az anyagi és a lelki folyamatokra egyaránt reflektáló tettes-áldozat egyezség eredményeképpen jöhet létre,³³ hiszen utóbbi jelenséget egy alapvetően paternalisztikus szemléletet tükröző – rendőrségi, ügyészségi, vagy bírósági szakban levő – eljárás egyébként sem képes kiküszöbölni. Sőt, megítélésem szerint a túlon túl is hivatalos eljárás csak ronthat a helyzeten, könnyen előfordulhat még az is, hogy magánál a sértettnél alakul ki a stigmatizáció érzete, amiért megjelent egy nyomozati szerv előtt, avagy egy bírósági tárgyaláson.

Ennélfogva az elkövető és a sértett közötti közvetlen, *érzelmi alapokon nyugvó* kommunikációs folyamatot tartom helyes megoldásnak, amennyiben abba mindkét fél beleegyezik. Ennek során az első és legfontosabb momentum a tettes bocsánatkérése, és az őszinte megbánás kifejezésre juttatása. Ehhez kapcsolható még számos egyéb, *komplementer jellegű* jóvátételi forma, mint például az ajándékozás, vagy valamilyen jövőbeni segítség nyújtásának ígérete.

2.4. *Az eddigi magyarországi bírói gyakorlatot vizsgálva megállapítható, hogy az* mind az elkövető általi kárjóvátételt, mind az okozott kárnak az elkövetőtől független

³¹ BARABÁS A. TÜNDE: *Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában.* Budapest: KJK Kerszöv, 2004, 155–161.

³² A megbánásnak a sértett irányába való kifejezését, az őszinte érzelmekből fakadó bocsánatkérést már az 1961. évi Btk. kommentárja is enyhítő körülményként vette számításba. GÖRGÉNYI (2006) i. m. 98.

³³ Ezzel kapcsolatban ld. Molnár Gábor véleményét: „A kárjóvátétel nem korlátozódhat kizárólag pénzbeli kompenzációra, a kár egyösszegű megtérítésére vagy járadék fizetésére. Különösen irányadó ez, ha a tett szellemi sérülést vagy érzelmi szenvedést okoz. A kár jóvátétele gyakran olyan jószolgálati jellegű cselekmények által valósulhat meg, melyeket szerződésen kívül a kártérítés polgári jogi szabályai alapján csak körülményesen, vagy egyáltalán nem lehet érvényesen kiköthető szolgáltatásként meghatározni. Csupán azoknak az ésszerű követelményeknek kell megfelelnie, hogy önkéntes és arányos legyen. Általában természetesen az ésszerűség követelményének is meg kell felelnie, ám gyakran előfordulhatnak olyan bűncselekmények, amikor akár önmagában ésszerűtlen gesztusok is pregnánsan igazolhatják a jóvátétel szándékát és annak megtörténtét.” MOLNÁR i. m. 300–301.

megtérülését enyhítő körülményként értékelte, bűncselekménytípustól függetlenül. Az első esetkörben azonban gondosan meg kell különböztetni a kár tényleges megtérítését, és az arra való készség elkövető általi kifejeződését. Utóbbit ugyanis a bírói gyakorlat nem értékeli enyhítő körülményként.³⁴ Enyhítő körülményként kerülhet azonban értékelésre – legfőképpen a nem vagyoni jellegű sérelem okozás esetén – a sértettnek nyújtott segítség, a segíteni törekvés, az utólagos jóvátétel, a megbánás, az önkéntes eredmény-elhárításhoz és elálláshoz közelítő magatartás tanúsítása (BJD 2430.) A BK 154.II/11. pontja és a 15. sz. irányelv IV/8. pontja értelmében is az elkövető megbánó magatartása, valamint az eredmény elhárítására irányuló tevékenysége enyhítő körülmény. Ugyanakkor többek között *Rendeki Sándor* véleménye szerint a megbánás önmagában nem értékelhető az elkövető javára.³⁵

A kár elkövető általi önkéntes megtérítése tekintetében ugyanakkor a gyakorlat egységesnek mondható az enyhítő körülménykénti értékelés terén, különösen akkor, ha arra még a büntető feljelentés megtétele előtt kerül sor (BJD 2656. sz.). Ugyanakkor leszögezhető, hogy a bűncselekménnyel okozott kárnak az elkövető általi *részbeni megtérítése* is enyhítő körülményként jön számításba.³⁶ (*Földvári József* szerint ilyenként kerül értékelésre az a tény, hogy az okozott kár részben az eljárás során már megtérült, részben pedig ígéretet tesznek a még meg nem térült kár megfizetésére.)³⁷

2.5. Ha a mediáció alkalmazhatósági körét szemléljük, megállapítható, hogy az elméletileg bármilyen súlyú bűncselekmény esetén igénybe vehető,³⁸ eljárásjogi szempontból pedig foganatosítható a próbára bocsátás, a feltételes elítélés, vagy adott esetben a szabadságvesztés végrehajtása alatt egyaránt. *Az európai államok többségében* általában a kisebb súlyú testi épség vagy vagyon elleni bűncselekményeket utalják közvetítői eljárásra, a súlyos, erőszakos bűncselekmények esetén ritkábban látnak erre lehetőséget, hiszen ilyenkor a szabadságvesztés-büntetés kiszabása általában nem mellőzhető. A mediáció alkalmazására ilyenkor az elítélést követően, a büntetés végrehajtása alatt kerül sor. A vélemények döntő többsége azonban azt hangsúlyozza, hogy azokban az ügyekben is hasznos lehet a közvetítői eljárás alkalmazása, amelyekben feltétlenül vádat kell emelni.³⁹

A hazai mediáció jelenleg a Büntető Törvénykönyv Különös Részének mintegy 111 törvényi tényállása esetén alkalmazható eljárás, természetesen a törvény által meghatározott kizáró okok hiányában.⁴⁰ Jelen tanulmány szerzőjének álláspontja szerint azonban az erőszakos, valamint a testi épséget és a személyi szabadságot sértő, vagy veszélyeztető bűncselekményeket – *súlyuktól, büntetési tételüktől és kategóriá-*

³⁴ RENDEKI SÁNDOR: *A büntetés kiszabása. Enyhítő és súlyosító körülmények*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976, 118.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 98.

³⁵ RENDEKI i. m. 246.

³⁶ *A Büntető Törvénykönyv kommentárja*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968., 352.; ill. BK 154. a büntetés kiszabás során értékelhető tényezőkről, III/9.pont.

³⁷ FÖLDVÁRI JÓZSEF: *A büntetés tana*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Tankönyvkiadó, 1970, 377.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 97.

³⁸ GÖRGÉNYI (2006) i. m. 160.

³⁹ GÖRGÉNYI (2006) i. m. 289–292.

⁴⁰ GÖRGÉNYI (2006) i. m. 249–253.

juktól függetlenül – egyáltalán nem lenne szabad a közvetítői eljárás alkalmazhatósági körébe vonni sem Magyarországon, sem Európa más államaiban. Meggyőződésem ugyanis, hogy ez esetben a védett jogi tárgy természete miatt olyan fokú az állam objektív védelmi kötelezettsége, hogy az egész egyszerűen *nem tekinthet el* a büntetőeljárás lefolytatásától, és adott esetben az elkövető bírói ítéletben történő elmarasztalásától. Ez persze nem azt jelenti, hogy nincs helye a sértettnek nyújtandó jóvátétel lehetőségének a büntetőeljárás során, avagy a büntetés végrehajtása alatt.

2.6. Mindezek alapján a tevékeny megbánásnak a jelenleg hatályban lévő Büntető Törvénykönyv által kijelölt alkalmazhatósági köre is meglehetősen „nagyvonalúra” és felületesre sikeredett álláspontom szerint. Ha ugyanis a *személy elleni erőszakos bűncselekményeket* vesszük, azoknak a Btk. 36. §-ába történő bevonása alkotmányos szempontból egyáltalában nem elfogadható.⁴¹ Alaptörvényünk 8. § (1) bekezdése ugyanis kimondja, hogy „a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és *védelme* az állam elsődrendű kötelessége.” Ezen alapjogok közül is kiemelkedik azonban a legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog, a személyes szabadsághoz és a személyi biztonsághoz, az emberi méltósághoz való jog, etc. A XII. fejezetbe tartozó erőszakos bűncselekmények azonban nyilvánvalóan sértik ezeket az alapjogokat. Hogyan lehetséges például az, hogy aki szándékosan súlyos testi sértést követ el, a Btk. 36. § (1) bekezdésében foglalt feltételek teljesítése, és ugyanezen szakasz (4) bekezdésébe foglalt kizáró okok hiányában egyáltalában nem büntethető?⁴² Hová tűnik ez esetben az államnak az alkotmányból közvetlenül levezethető objektív védelmi kötelezettsége? Mert az, meggyőződésem szerint, a *büntetőeljárás lefolytatásában*, és az *elkövető elmarasztalásában* kell hogy megnyilvánuljon – mégpedig az adott törvényi tényállásra vonatkozó büntetési tételkerettől függetlenül. (Ezen bűncselekmények esetén egyébiránt még a büntetés korlátlan enyhítésének a lehetősége is aggályokat vethet fel – még akkor is, ha az elkövető általi kompenzációra sor kerül.) Összegezve tehát: a személy elleni bűncselekmények 36. §-ába történő bevonásával nem a sértettnek nyújtandó jóvátétel lehetőségének a megteremtése okoz dilemmát, hanem az a jogkövetkezmény, amelyet a jogalkotó az elkövető számára biztosít, nevezetesen a büntethetőség megszűnését. (Mindez természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a bűncselekménnyel okozott kár elkövető általi jóvátétele enyhítő körülményként jöjjön számításba a büntetés kiszabása során.)

2.7. Persze joggal merülhet fel az állam alkotmányból folyó objektív védelmi (büntetési) kötelezettsége a *vagyon elleni bűncselekmények* tekintetében is, hiszen a tulajdonhoz való jog is alkotmányos alapjog.⁴³ Azonban azt gondolom, hogy itt még szán-

⁴¹ A kivételek közé – álláspontom szerint – csak azok a személy elleni bűncselekmények tartozhatnának, melyeknél az elkövetőt a bekövetkezett eredmény tekintetében gondatlanság terheli, illetőleg a magánindítványra büntethető bűncselekmények.

⁴² Ld. a Btk. 170.§ (2) bekezdésébe ütköző súlyos testi sértés büntetékének büntetési tétele három évig terjedő szabadságvesztés, ennélfogva a Btk. 36.§ alkalmazási körébe vonható.

⁴³ Ld. Az 1949. évi XX. törvény 13. § (1) bekezdésében deklarálja, hogy „a Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot”.

dékos elkövetés esetén is *elegendő szintű védelmet* nyújt a Btk. 36. §-a azzal, hogy megteremti az anyagi jóvátétel lehetőségét. Azonban itt is mindig ki kellene zárni azokat a törvényi tényállásokat, amelyek megvalósítása során erőszak alkalmazására kerül sor, és olyan alapjogok sérülnek, mint az élethez, a testi épséghez, vagy a személyi szabadsághoz való jog.

A vagyon elleni bűncselekmények esetén ugyanakkor joggal fejezi ki aggályait *Görgényi Ilona* a közvetítői eljárás alkalmazhatóságát illetően, ha az áldozat jogi személy. Ezen bűncselekménytípusok esetében ugyanis egyrészt a természetes és jogi személy közötti sértett-áldozat elválasztás nem feltétlenül egyértelmű,⁴⁴ másrészt például csalás esetében a passzív alany (akit tévedésbe ejtenek vagy tartanak) és a sértett (akinek kára keletkezik) különválhat. Ennélfogva lehetséges, hogy konkrét kára valamely közösségnek keletkezik, illetve egyéb absztrakt érdekek sérülnek.⁴⁵

2.8. Úgy gondolom, hogy a *közlekedési bűncselekmények* is aggálymentesen a tevékeny megbánás körébe vonhatóak, de ezen törvényi tényállások megvalósulása esetén nyilvánvalóan ritkább esetben kerül majd sor közvetítői eljárás lefolytatására, amennyiben hiányzik az áldozat, vagy maga a sértési eredmény (ld. a Btk.188. § (1) bekezdésébe ütköző ittas járművezetés vétségét).⁴⁶

Mindazonáltal összességében leszögezhető, hogy a Btk. 36. §-ában a közvetítői eljárásra utalható bűncselekmények körének egy kezdetleges taxációjáról van szó, tehát az alkalmazási kör az egyes tettes-áldozat egyezségek eredményeinek függvényében folyamatosan változni fog.⁴⁷ Mindenképpen kívánatosnak tartanám azonban azt, hogy a jogalkotó *konkrétan határozza meg* az egyes közvetítői eljárásra utalható törvényi tényállásokat, és ne csak az adott bűncselekményre vonatkozó büntetési tételtől, hanem egyéb tényezőktől⁴⁸ is tegye függővé a büntethetőség megszűnésének, illetőleg a korlátlan enyhítés lehetőségét.

2.9. Végezetül, ha az európai trendet vizsgáljuk, megállapítható, hogy három fő típus ismeretes annak alapján, ahogy az elkövető általi kárjóvátétel lehetősége a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe illeszkedik. Az első változatban a büntető igazságszolgáltatás *keretén belül* van rá lehetőség, ez esetben a sértetti kompenzáció büntető anyagi jogi megoldással (pl. bűnelkövető általi jóvátétel, mint önálló jogkövetkezmény alkalmazása), vagy büntető eljárásjogi megoldással (pl. a jóvátétel, mint az eljárás megszüntetésének vagy a vádemeléstől való eltekintésnek a feltétele) történik,⁴⁹

⁴⁴ Ld. például akkor, ha a család által ténylegesen használt személygépkocsit jogilag valamely gazdasági társaság nevében vásárolták, és azt eltulajdonítják, a sértett jogi személyen kívül áldozatnak tekintik magukat a családtagok is. KÓ JÓZSEF: *A kutatás módszertani eredményei. Áldozatok és vélemények I.* Budapest: OKRI, 2004.; GÖRGÉNYI (2004) i. m. 162.

⁴⁵ GÖRGÉNYI (2006) i. m. 163.

⁴⁶ GÖRGÉNYI (2006) i. m. 162.

⁴⁷ Ld. ahogy Molnár Gábor is írja: „Hazánkban az elmúlt években az átfogó állami büntetőpolitika számos eszköze megújult és az átalakulás folyamata napjainkban is töretlenül dinamikus.” MOLNÁR i. m. 289.

⁴⁸ Pl. védett jogi tárgy alkotmányos jelentősége, szándékosság-gondatlanság értékelése.

⁴⁹ Ld. a szlovén modellt, amelyben az ügyész felfüggeszti a vádat, ha az elkövető vagylagosan vállalja: 1. a kár helyreállítását vagy kompenzációját; 2. pénzfizetést közintézmény, jótékonyági szervezet, vagy a

avagy a büntetés végrehajtásának idején kerül rá sor (pl. szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során). A következő típusban a jóvátétel a *büntető igazságszolgáltatási útról történő eltereléssel* valósul meg. Ez esetben a közvetítői eljárásról, avagy a családi közösségben történő tanácskozásról van szó.⁵⁰ Végezetül a harmadik változatban a jóvátétel a *büntető igazságszolgáltatás keretein kívül* teljesül. Ez megvalósulhat a sértett állam általi kártalanítása, polgári jogi kártérítés, áldozatsegítő programok, illetőleg biztosító általi kártérítés formájában.⁵¹ (Mindezen különbözőségek ellenére azonban *Molnár Gábor* megállapítja, hogy – noha az európai országok többségében még a XIX. században kialakult nehézkes, klasszikus büntető perrendek működnek – az ügyek hatékonyabb elintézése és az eljárások gyorsítása érdekében a modellek valamelyikének adaptációja jelentős tényezővé vált az utóbbi időben.)⁵²

III. Javaslatok a büntetőügyekben alkalmazott mediációval kapcsolatban

Álláspontom szerint a helyes hazai konstrukció az első és a második modell elegendőből állna össze. Ami a *diverziós megoldásokat* illeti, alkalmazásukat csakis olyan elkövetők esetében tartanám elfogadhatónak, akikkel szemben büntetőügyben még nem született marasztaló ítélet. *Visszaesőknél* azonban már feltétlenül be kell vonni a büntető igazságszolgáltatás rendszerét.⁵³ Ezért megítélésem szerint a Btk. 36. §-a kisé engedékeny, amikor a közvetítői eljárásra utalás egyik kizáró okaként a (3) bekezdés a) pontjában pusztán az elkövető többszörös vagy különös visszaesését, illetőleg a (3) bekezdés d) pontjában található okokat nevesíti.⁵⁴ *Visszaesők és különös visszaesők* esetében is indokolatlan lenne azonban végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés kiszabása, amennyiben az elkövető valamilyen formában vállalja a sértett kárának jóvátételét és a bűncselekmény büntetési tétele lehetővé teszi a szabadságvesztés-büntetés próbaidőre történő felfüggesztését. *Többszörös visszaesők esetében* a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés kiszabásának büntetőpolitikai okokból már nyilvánvalóan nem látszik alternatívája, ettől függetlenül ekkor is meg kell teremteni a tettes-áldozat egyezség lehetőségét, amelynek az elítélt a büntetés végrehajtás foganatosítása alatt tehetne eleget (például a rabkeresmény sértett javára történő lemondásával).

bűncselekmények áldozatait kompenzáló alap részére; 3. közérdekű munkát végez; 4. az életfenntartási költségekhez hozzájárul. GÖRGÉNYI (2004) i. m. 145–146.

⁵⁰ Pl. az osztrák modell szerint a Büntetőeljárás Kódex 90a.§ (1) bekezdése a diverzióknak négy különböző esetkörét tartalmazza, melyek egymással nem kombinálhatók: diverziós pénzbüntetés; közérdekű munka; a próbára bocsátás idejének meghatározása, annak a próbára bocsátott felügyeletével és/vagy az ún. kötelezések teljesítésével való összekapcsolása. GÖRGÉNYI (2004) i. m. 142.

⁵¹ PÓKA (2006) i. m.

⁵² MOLNÁR i. m. 289.

⁵³ A Btk. 137.§ 14. pontja alapján visszaeső a szándékos bűncselekmény elkövetője, ha korábban szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és a büntetés kitöltésétől, vagy végrehajthatósága megszűnésétől az újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el.

⁵⁴ A Btk. 36.§ (3) bek. d) pontja alapján nincs helye tevékeny megbánásnak, ha az elkövető a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt, vagy a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltése után, a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt, illetőleg próbára bocsátás vagy vádemelés elhalasztásának tartama alatt követte el.

Egy bizonyos tehát: a kompenzáció lehetőségének minden elkövető esetében fenn kell állnia, tehát akkor is, amikor a terhelt büntethetősége a 36. § alapján nem szűnhet meg. Ezért szükséges lenne többek között a jóvátételnek, mint főbüntetés *mellét* kiszabható mellékbüntetési vagy intézkedési nemnek a bevezetése.⁵⁵

3.1. A *sértetti oldalt* a magyar szabályozás tükrében személve megállapítható, hogy a Be. 51. §-a eddig csak a legminimálisabb mértékű jogokat biztosította a bűncselekmény áldozatainak.⁵⁶ A közvetítői eljárás azonban végre lehetőséget ad arra, hogy a sértett *aktív részese legyen* saját ügyének, hiszen végeredményben az ő vagyoni, illetőleg adott esetben nem vagyoni természetű káráról van szó. Persze joggal merül fel a kérdés, hogy ez a fajta aktív szerepvállalás nem okozhatja-e a terhelti jogok beszűkülését, illetőleg a terhelti kötelezettségek aránytalan kiszélesedését. Nos, a helyes egyensúly megtalálása nyilvánvalóan nem a jogalkotó, hanem a mediátor, illetőleg a jogalkalmazó szerv feladata lesz, amelynek a sértetti kár megállapításánál mindig tekintetbe kell majd vennie a terhelt személyes körülményeit.⁵⁷

Végezetül, a közvetítői eljárás bevezetését a sértett szempontjából indokoltnak tartom azért is, mert az eddigi jogalkalmazói gyakorlat azt bizonyítja, hogy a büntetőbírák érdemben csak nagyon ritkán bírálják el az előterjesztett polgári jogi igényeket, hovatovább szinte kivétel nélkül a törvény egyéb útjára utasítják azokat.⁵⁸ Az ezután következő polgári per esetleges elhúzódása esetén azonban a sértetti igény kielégítése újabb késedelmet szenvedhet. Ezt a körülményes igényérvényesítési mechanizmust véleményem szerint csakis a közvetítői eljárás képes áthidalni.

3.2. Ami a *mediátor* személyét illeti, az nyilvánvalóan csakis képzett, külön a közvetítői eljárás „levezenylésére” specializálódott szakember lehet.⁵⁹ A laikus közvetítő alkalmazása ugyanis azt a veszélyt rejtheti magában, hogy a mediátor maga is elsajátítja a sértetti attitűdöket (ennél fogva mindig fel kell készülnie az elkövetővel való ta-

⁵⁵ Jelen tanulmány szerzőjének álláspontja szerint ugyanis a jóvátétel *fő- vagy önálló mellékbüntetésként*, vagy *önállóan is kiszabható intézkedésként* történő bevezetése elkövetői oldalon valóban növelhetné a bűnözés kockázatmentességének érzetét.

⁵⁶ Ld. iratbetekintési jog, indítványozási joga, észrevételezési jog stb.

⁵⁷ Néhány szemelvény korábbi, a terhelti kötelezettségek és a sértetti igények között „lavírozó” bírói döntésből: 1.) a büntetőeljárás során a terhelt csak a bűncselekmény folytán keletkezett kár megfizetésére kötelezhető; a kárnak a bűncselekményt megalósító magatartással szoros összefüggésben kell állnia. (BH 1989/383 ill. BH 1978/66), továbbá, a sértett csak a vagyoniában bekövetkezett tényleges értékcsökkenést, költségeit és elmaradt hasznát követelheti; a bíróság az előterjesztett polgári jogi igény kezeletén sem a főkövetelés, sem annak járulékai tekintetében nem terjeszkehet túl (BH 1981/184).

⁵⁸ A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény elismerte az ún. adhésio rendszerét, amelynek keretében a magánfél ettől kezdve polgári jogi igényével csatlakozhatott a büntetőeljáráshoz. Átmeneti szabályozással 2003-tól a büntetőperben egyezséget is lehetett kötni, és azt a bíróság jóvá is hagyhatta. A 2006. évi LI. törvénnyel módosított Büntetőeljárás Törvény szerint azonban a terhelt és a sértett között létrejött egyezséget a bíróság már nem hagyhatja jóvá. (54.§ (7) bek.) KISS ANNA: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban*. (PhD-értekezés) Miskolc, 2006, 97.; GÖRGÉNYI (2004) i. m. 111.

⁵⁹ A büntetőügyben eljáró mediátorok képzésével kapcsolatban Európában még nem alakultak ki minimum-standardok, és a képzés időtartama is eléggé eltérő országoként. ARTSEN–MACKAY–PELIKAN–WILLEMSSENS–WRIGHT: *Rebuilding community connections*. 55–57.; GÖRGÉNYI (2004) i. m. 179.

lálkozásra, és behatóan kell tanulmányoznia az eljárás irányításának módszereit). Ami pedig a közvetítői tevékenység *tartalmát* illeti, az természetesen elsősorban a kár enyhítésére vagy megtérítésére kell irányuljon, de messze nem merülhet ki ebben. Ezért olyan szakemberekre lenne szükség, akik nemcsak jogi és közgazdasági, de minimális szintű pszichológiai ismeretekkel is rendelkeznek.⁶⁰ Noha a mediátort kvázi „helyettes-bírónak” is lehet tekinteni, az eljárás rendeltetéséből fakadóan sohasem szabad majd élnie azokkal a kommunikációs eszközökkel, amelyekkel egy rendes bíró a tárgyalás vezetésének során operálhat (tehát például nem kiabálhat rá egyik félre sem, és összességében sem keltheti azt a látszatot, hogy a felek valamiféle hatalmi tényezővel állnak szemben). Feladata pusztán annak biztosítására korlátozódhat, hogy a jövátételi tárgyalás ne váljon egyfajta kiüresedett kommunikációs folyamattá, ugyanakkor ne is legyen zaklatott, esetleg fenyegető hangvételű beszélgetés.

A magam részéről nem értek egyet *Barabás A. Tünde* azon általános véleményével, mely szerint a közvetítő valójában olyan elfogult személy, aki elsősorban az elkövető érdekeit tartja szem előtt.⁶¹ Bár a közvetítői eljárást olyan pártfogó felügyelő folytatja le (Be. 221/A § (6) bek.), akinél a funkciójából adódóan tapasztalhatóak bizonyos „elkövető-orientációjú” beidegződések, ezek meggyőződésem szerint a mediáció rendeltetésének helyes elsajátításával el fognak tűnni. Egyébiránt a Btk. 36. §, II. Be. 221/A § grammatikai értelmezéséből is egyértelműen kiténik, hogy a jogalkotó egyforma hangsúlyt fektet az elkövető reszocializációs szempontjaira és a sértettnek nyújtandó jövátételre. Ennek megfelelően a mediátor sem járhat el másképpen, csakis mint semleges fél, aki egyformán fontosnak tartja valamennyi résztvevő érdekeinek érvényesítését. Egyébiránt ha a mediációt olyan eljárásnak tekintenénk, amely elsődlegesen az elkövető reszocializációs szempontjait veszi figyelembe, akkor magának az intézménynek a létjogosultságát vonnánk kétségbe. Ez esetben nem is mediációról, hanem az elkövető olyan pártfogó felügyeletéről lenne szó, amelyben a jogalkotó „némi” teret enged a jövátételnek is.

3.3. Ami a mediáció *közösségi aspektusait* illeti, folyamatába feltétlenül szükséges mind a családtagok, mind az idegen (laikus) elemek bevonása (kvázi az Egyesült Államok esküdtszéki rendszerének mintájára, de jelen esetben természetesen döntési kompetencia nélkül).⁶² A családtagok jelenléte – elsősorban a már említett sértetti at-

⁶⁰ „Éppen ezért – előre láthatóan – nem feltétlenül jogász szakemberek végzik majd a közvetítői tevékenységet.” – prognosztizálja Molnár Gábor. MOLNÁR i. m. 293.

⁶¹ A szerző szerint „a közvetítő feladata a bűnelkövetőhöz kapcsolódik, őt segíti, támogatja a beilleszkedésben, s remélhetőleg így a bűnismétlés meggátlásában. Szerepe kapcsolódik az áldozathoz is annyiban, hogy támogatja az elkövető általi kárjövátételt, bocsánatkérést stb., ettől azonban nem válik semlegessé”. BARABÁS A. TÜNDE: Mediáció: új szerepek és feladatok az eljárásban. *Ügyészek lapja* 2005./3, 20.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 178.

⁶² A mediációnak három válfaja ismeretes a gyakorlatban: az első az ún. családi csoport-konferencia, a második az ún. közösségi konferencia, a harmadik pedig a szó szoros értelmében vett áldozat-elkövető mediáció. „Az első különbséget az elnevezések is jelzik, mert a családi csoport-konferencián, illetve közösségi konferencián nemcsak az áldozat és az elkövető vesznek részt, hanem a megbeszélésbe családtagjaik, a közösség tagjai és szakemberek is be vannak vonva. Másik lényeges eltérés pedig az, hogy a konferencia valamennyi résztvevőjétől elvárják az aktív közreműködést a jövőbeni cselekvési terv

titűdök (ld. félelemérzet) „könnyebb levetkőzése” szempontjából – erősítő tényezőként hathat, míg az idegen személyek bevonása azt fejezi ki, hogy itt azért „nem egy adásvételi szerződés kötött”, hanem annál sokkal többről, nevezetesen a társadalmi rend helyreállításának folyamatáról van szó. Ezt az elkövetővel szemben ebben a formában feltétlenül deklarálni kell.

Az idegen személyek tettes-áldozat egyezésbe történő bevonása arra az egyébként létező közösségi igényre is reflektál, amely álláspontom szerint mindinkább helyet kíván szorítani magának az igazságszolgáltatás folyamatában. A társadalomnak a bűncselekmények elkövetőivel szembeni, sokszor alaptalan előítéletessége mérsékelhető az ilyesfajta kommunikációs csatornák kiszélesítésével.

IV. A büntetőügyekben alkalmazott mediáció által nyújtott perspektívák

E körben az alábbi általános kérdéseket szükséges taglalni: mi várható a közvetítői eljárástól? Képes lesz-e elegendő mértékű jóvátételt biztosítani a sértett számára? Milyen mértékben tehermentesítheti a büntetés-végrehajtási intézményeket azáltal, hogy esetleges alkalmazása esetén nem kerül sor szabadságvesztés-büntetés kiszabására? Van-e egyáltalán preventív jellege generális és speciális szinten?

Tekintve, hogy a mediáció csak a közelmúltban nyert szabályozást hazánkban, saját tapasztalataink alapján egyik kérdésre sem tudunk megnyugtató és egzakt választ adni. Ha azonban az észak-amerikai és nyugat-európai tendenciákat vizsgáljuk, akkor az ottani eredményekből kiindulva leszögezhető, hogy bevezetése már feltétlenül kívánatos volt hazánkban is. Ugyanakkor továbbra is kérdés marad, hogy a magyarországi bűnözés szerkezete és általában a bűnözői mentalitás mennyire „fér meg egy fedél alatt” a mediáció alkalmazásának lehetőségével.

4.1. A közvetítői eljárástól mindazonáltal egyrészt a büntetések „ultima ratio” jelleget megerősödését várom, amelyet egyben kívánatosnak is tartok egy XXI. századi modern, demokratikus jogállamban. Ahogy arra a 30/1992. (V.26.) AB határozat is rámutat, a büntetőjogi szankció szerepe a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása, de csak akkor, amikor más jogágak szankciói már nem segítenek.⁶³ Többek között ezt a követelményt juttatja kifejezésre a mediáció intézménye is. Képes lesz egyúttal áthidalni a társadalom és a bűnözők között húzódó, előítéletekkel teli szaka-

kimunkálásában, amely ideális esetben megfelel az áldozat szükségleteinek, az elkövető elvárásainak és a közösség érdekeinek, s amellyel megelőzhető a jövőbeni újabb elkövetés. Végül a konferencia megközelítésű megoldás általános jellemzője az is, hogy az államhatalom valamely delegáltja (a büntető igazságszolgáltatási szerv valamely hivatalnok) részt vesz a megbeszélésen, s a konferencia koordinátora, a közvetítő személy kulcsszerepet tölt be.” JAMES DIGNAN: The Crime and Disorder Act and the Prospects for Restorative Justice. *Criminal Law Review* 1999, 9.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 129.

⁶³ Földvári József a büntetőjog szubszidiaritásának tartalmi követelményei közé sorolja, hogy a büntetőjog eszközei csak büntetőjogi problémák megoldásához legyenek használatosak, továbbá azt is, hogy a bűnözésből és a konkrét elkövetésből eredő problémák megoldásánál sem a büntetőjog az elsődleges. A szerző véleménye szerint a nem jogi eszközök prioritásának kell érvényesülnie a büntetőjogi jelenségekre történő reagálásoknál. FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Kriminálpolitika*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987, 63.; GÖRGÉNYI (2006) i. m. 149.

déket, mégpedig pontosan azzal, hogy a feleket „egy asztalhoz ülteti”. A közvetítői eljárás során létrejövő megállapodások továbbá jó eséllyel növelik majd az áldozatok általános elégedettségérzetét, akik immár feltehetőleg kevésbé lesznek szkeptikusak a büntető-igazságszolgáltatás hatékony működésével kapcsolatban. Ezzel párhuzamosan az elkövetők jóvátételi készsége is növekedhet, bízva a büntetés elkerülésében.

4.2. Képes lesz-e a tettes-áldozat egyezség elegendő mértékű jóvátételt biztosítani? E kérdés megválaszolásánál először is azt kell tisztázni, hogy mit takar az elegendő mérték fogalma. Az *anyagi természetű (materiális) elégtétel* álláspontom szerint azt a követelményt foglalja magában, hogy az elkövető a sértettnek *minimum* a bűncselekménnyel okozott tényleges vagyoni kárát, valamint esetleges elmaradt hasznát pénzben megtéríti, vagy – pénzbeli teljesítőképességének hiányában – a sértett számára az okozott kárral egyenértékűnek elfogadott természetbeni szolgáltatást teljesít. Ha az okozott kárt természetéből fakadóan csak pénzben lehet megtéríteni, akkor az összeg megállapításánál az esetleges időmúlás következtében beállott pénzügyi inflációs hatásokat is tekintetbe kell venni.⁶⁴ A magam részéről tehát nem értek egyet Földvári József azon véleményével, mely az elkövető javára különbséget tesz a cselekmény által okozott kár *elkövetéskori* és *elbíráláskori* mértéke között a túlértékelés veszélyére való hivatkozással.⁶⁵ A túlértékelés veszélye ugyanis szakértői vélemény beszerzésével kiküszöbölhető, másrészt e különbségtétel a „visszajára is elsülhet”, nevezetesen akként, hogy éppen a sértett nem fog megfelelő mértékű elégtételt kapni többek között azért, mert számára kedvezőtlenül alakulnak a pénzügyi inflációs hatások.

A közvetítői eljárás során továbbá biztosítani kell, hogy az elkövető önszántából akár további pénzbeli, vagy természetbeni szolgáltatást teljesítsen a sértett javára (ettől a mediátor nem tarthatja vissza). A sértett azonban már nyilvánvalóan nem követelheti jogszerűen a tényleges kárán és elmaradt hasznán felüli teljesítést.⁶⁶

Nos, ha mindezen szempontokat a hazai gyakorlatban tekintetbe veszik, és megfelelően kiépítik a sértetti kár szakértői megállapításának a tettes-áldozat egyezség folyamatába illeszkedő változatát, akkor, meggyőződésem szerint, a közvetítői eljárás nemcsak hogy elegendő mértékű jóvátételt lesz képes nyújtani a sértettnek, hanem egyenesen *az egyetlen olyan működő jogintézmény lesz*, amely azonnali, feltétlen és teljes jóvátételt nyújt a bűncselekménnyel okozott károk tekintetében.

Ami azonban a *nem anyagi természetű (immateriális) elégtételt* illeti, annak elégséges volta nehezen határozható meg. Nyilvánvalóan a sértett személyiségének és pszichés állapotának, valamint az elkövető megbánási készségének függvénye. Álláspontom szerint a *nők* és az *idősek* döntő többsége továbbra sem lesz képes feldolgozni a

⁶⁴ A természetbeni szolgáltatás egyenértékűségének, illetőleg az időközben bekövetkezett esetleges pénzügyi infláció mértékének megállapításánál minden esetben kárszakértői vélemény beszerzése szükségesnek tartok.

⁶⁵ FÖLDVÁRI (1970) i. m. 376.

⁶⁶ Megjegyzés: az *in integrum restitutio* a dolgok természetéből fakadóan nyilvánvalóan ritkán teljesíthető, ezért az nem is lehet tartalmi feltétele az anyagi elégtételnek.

sértetti státuszt, ennél fogva az ő esetükben az immateriális jóvátétel elégséges mértékének kérdése irreleváns. A bocsánatkérés csak legfeljebb szimbolikus gesztusként juthat szerephez, és lényegében semmilyen elkövető által eszközölt egyéb megoldás (pl. ajándék készítése, segítségnyújtás) nem lesz képes enyhíteni a szokásos sértetti attitűdökön (szorongás, élelemérzet, tartózkodás stb.). Mindezek ismeretében női áldozatoknál *azonos nemű*, idősebb áldozatoknál pedig *hasonló életkorú* mediátorok minél szélesebb körű alkalmazása szükségeltetik a bűncselekmény lélektani feldolgozásának megkönnyítése céljából.

4.3. A magyar büntetés-végrehajtási rendszerről tudvalevő, hogy túlterheltsége 1999 óta folyamatosan növekszik.⁶⁷ Ami a kiszabott szabadságvesztés-büntetéseket illeti, statisztikai adatokkal igazolható, hogy döntő többségük a 3 évet nem haladja meg.⁶⁸ Mindez azt mutatja tehát, hogy a magyar szankciórendszerben a szabadságelvonó intézkedések közül a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések dominálnak. Ezek lecsökkentésére a közvetítői eljárás *alkalmas* lehet, tekintve, hogy igénybevételére – a Be. 221/A § (1) bek. alapján – 5 évig terjedő szabadságvesztés-büntetéssel fenyegetett bűncselekmények esetén kerülhet sor. Egyúttal azonban nemcsak a büntetés-végrehajtás, de a bíróságok leterheltségét is csökkentheti majd, azaz minden bizonnyal képes lesz jelentős mértékben lefaragni az egész büntető-igazságszolgáltatás működésének költségigényéből.

4.4. Ami a mediáció preventív erejének kérdését illeti – s ahogy a Be. 221/A § (2) bekezdéséből is kítűnik –, a jogalkotó a jogintézmény szabályozásakor különös figyelmet szentelt az elkövető jövőbeni jogkövető magatartásának.⁶⁹ A szakasz grammatikai értelmezése során tehát elsősorban a jogintézmény speciál-preventív funkciója körvonalazódik.

A mediáció általam elképzelt jövőbeni preventív jellegét egy kissé gyakorlatiasabban szemléltetném. Tegyük fel, hogy XY életében először – anyagi kényszerűségből – lopást követ el, majd egy rendőrrjárőr tetten éri. Kihallgatása során közli a tetten ért személlyel, hogy elkerülheti a büntetést, ha az okozott kárt a sértettnek megtéríti, vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóváteszi. A gyanúsított anyagiak hiányában természetbeni jóvátételre vállalkozik, amelyet a sértettel megbeszéltek szerint önt formába. A személyes találkozás, valamint a sértett személyének és általános szintű problémáinak megismerése a jövőre nézve igenis humánusabbá teheti az elkövetőt. A büntetés elkerülésének lehetősége pedig végső soron azt fejezi ki, hogy „a társadalom bizalmat szavazott nekem, ezt a bizalmat pedig azzal kell meghálálnom, hogy nem követek el több bűncselekményt!” Azaz a közvetítői eljárásnak kell hogy legyen preventív hatása, ugyanakkor azt magam is csak a már mediációban

⁶⁷ Amíg 1998-ban mintegy 600 000 bűncselekményre kb. 30 000 börtönbüntetés jutott, addig 2002-ben 420 000 bűncselekményre 32 000 szabadságvesztés-büntetést szabtak ki. BARABÁS (2004) i. m. 155.

⁶⁸ A 2002-ben a kiszabott szabadságvesztés-büntetések 95%-a nem haladta meg a 3 évet. BARABÁS (2004) i. m. 157.

⁶⁹ Be. 221/A § (2) bek. első mondata: „A közvetítői eljárás célja, hogy a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítse.”

részt vett személyeknél, azaz *speciális szinten várom*. Ez, ha úgy tetszik, egyfajta „közvetett speciál-preventív hatásként” értelmezhető, de mégis hatásosabb eszköznek bizonyulhat a bűnisméltés megakadályozására, mint a köztudomásúan stigmatizációt okozó szabadságvesztés-büntetés. (Ami azonban a mediáció generál-preventív jelleget illeti, valóban fennállhat a veszélye annak, hogy a terheltek általi indítványozása esetlegesen automatikussá, megszokássá válik. A közvetítői eljárás általános megelőzési funkciója ezáltal problémásabbnak tűnik.)

V. Záró gondolatok

A fentiek ellenére előrebocsátanám, hogy a mediáció büntetőügyekben való alkalmazhatóságának és hazai jogrendszerbe történő beilleszthetőségének kérdése rendkívüli módon megosztja a jelenkori magyar büntető jogtudományt. Számos szerző nem látja alkalmazhatónak a közvetítői eljárást a magyar büntető-igazságszolgáltatás rendszerében, álláspontjuk szerint ugyanis e jogintézmény egész egyszerűen *nélküli a büntetőjogi jelleget*, mivel annak során úgymond nem az igazságot, hanem a konfliktus megoldását keresik.⁷⁰ További, gyakorta hangoztatott ellenérv, hogy a közvetítői eljárás során nem tulajdonítanak jelentőséget olyan alapvető jogdogmatikai jelentőséggel rendelkező fogalmaknak, mint a bűnösség; ezenkívül számos szerző szerint az eljárás már-már „arcátlan módon” felülírja a büntetőeljárás jog bizonyítási eljárásra vonatkozó szabályait azáltal, hogy alkalmazása során egyáltalában nem bizonyítanak tényeket.

5.1. „Aki a mediációban az igazságszolgáltatás bajainak orvoslását látja, alighanem csalódnai fog”⁷¹ – írja Kiss Anna, az OKRI osztályvezető-helyettese. Álláspontja szerint az eljárás egyrészt nem kevésbé bonyolult, mint maga a büntetőeljárás. Másrészt leszögezi: „A büntető hatalommal rendelkező jogalkalmazás lététől éppen azért idegen az egyezség, mert hatalom.”⁷² Végezetül arra a következtetésre jut, hogy a büntetőjog represszív jellege nem szűnhet meg, mivel azt ilyen formájában a társadalom önvédelmi mechanizmusa alakította ki.

5.2. Álláspontom szerint minimum 15-20 évnek el kell telnie ahhoz, hogy a közvetítői eljárás kielégítően működjön, másrészt ahhoz is, hogy esetleges hibái, visszasságai ismertté váljanak. Jövője azért lehet Magyarországon, mert egyfelől valóban adva vannak az eljárással kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok, másfelől vannak előzményei a magyar szabályozásban is (ld. társadalmi bírászkodás). Mindazonáltal az intézmény *legnagyobb pozitívumának* azt tartom, hogy alkalmazásával a kisebb súlyú bűncselekményeket elkövetők elkerülhetik a hagyományos büntetőeljárást. Hazai sikere természetesen elsősorban a gyakorló jogászok felkészültségén múlik majd.

⁷⁰ KISS ANNA: Gondolatok Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség c. könyvéről. *Magyar Jog* 2005/4, 245.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo.

5.3. A büntetőügyekben alkalmazott mediáció bevezetésével kapcsolatos félelmek és kételyek persze nem alaptalanok. Joggal ózdkodhat ugyanis jogász és laikus egyaránt annak a lehetőségétől, hogy a közvetítői eljárás alkalmazhatósági köre idővel indokolatlanul kiszélesedik, ez pedig végső soron felvetheti a bűnözés kockázatmentesítésének problémáját. Egy azonban bizonyos: az ésszerű határvonalak kidolgozásának felelőssége a mindenkori jogász-társadalmat terheli majd. Ezeknek a határvonalaknak pedig *új bűncselekménytípusok megjelenése esetén is* ott kell húzódnuk a közeljövőben, ahol az áldozati érdekeknek és az elkövető reszocializációs szempontjainak a figyelembevételére még nem sértik az állam hatékony bűnüldözéshez fűződő érdekét.